

СЕЛІВАНОВА К. В.,

магістр права кафедри цивільного,
трудоного і господарського права
(Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара)

КОБРУСЄВА Є. А.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного і
кримінального права
(Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара)

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.4.28>

ПОЗАСУДОВИЙ (АДМІНІСТРАТИВНИЙ) ПОРЯДОК ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ РЕЄСТРАТОРІВ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

Стаття присвячена комплексному дослідженню позасудового (адміністративного) порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень у контексті реформування системи органів державної реєстрації та органів юстиції. Наведено перелік об'єктів нерухомого майна, що підлягають процедурі державної реєстрації, та виокремлено наявні види речових прав на нерухоме майно. Проаналізовано доктринальне та нормативне визначення поняття «державна реєстрація», впорядковано у хронологічному порядку зміни суб'єктного складу органів державної реєстрації речових прав в контексті реформ децентралізації. Акцентовано увагу, що під призвою реформування паралельно законодавцем розроблявся механізм альтернативного способу оскарження неправомірних рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів. Додатково звернено увагу на проблематику визначення підсудності спорів із приводу оскарження рішень, дій та бездіяльності державних реєстраторів. Наведено практичні приклади неправомірних рішень, дій, бездіяльності, інших помилок, які допускаються державними реєстраторами та які можуть слугувати предметом оскарження в судовому та позасудовому порядку. Детально та комплексно проаналізовано причин створення, легальне визначення, нормативну базу, процесуальне оформлення діяльності, види державно-владних підсумкових рішень, склад та компетенцію спеціально створених при Міністерстві юстиції України та його територіальних органах колегій з розгляду скарг у сфері державної реєстрації. Наведено деякі особливості оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів до колегій, у тому числі досліджено специфіку «колегіальних» скарг: строки оскарження та обов'язкові реквізити документа. Зроблено висновок про альтернативний характер оскарження неправомірних рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів до колегій.

Ключові слова: державні реєстратори, суб'єкти державної реєстрації прав, речові права на нерухоме майно, рішення, дії та бездіяльність державних реєстраторів, позасудове (альтернативне) оскарження, колегії з розгляду скарг у сфері державної реєстрації.

Selivanova K. V., Kobrusieva Ye. A. "Out-of-court" (administrative) procedure for appealing against decisions, actions or omissions of state registrars of real estate rights in the context of reforming the state registration system

The article is devoted to a comprehensive study of out-of-court (administrative) procedure for appealing decisions, actions or inaction of state registrars in the field of state registration of real property rights and their encumbrances in the context of reforming the system of state registration and justice. The list of real estate objects subject to the state registration procedure is given, and the existing types of real rights to real estate are singled out. The doctrinal and normative definition of the concept of "state registration" is analyzed, the changes of the subject composition of the bodies of state registration of property rights in the context of decentralization reforms are arranged in chronological order. It is emphasized that under the prism of reform, in parallel, the legislator developed a mechanism for an alternative way to appeal against illegal decisions, actions or inaction of state registrars. Additionally, attention is paid to the issue of determining the jurisdiction of disputes concerning appeals against decisions, actions and omissions of state registrars. There are practical examples of illegal decisions, actions, omissions, other mistakes that are made by state registrars and which can be the subject of appeal in court and out of court. The reasons of creation, legal definition, normative base, procedural registration of activity, types are analyzed in detail and comprehensively state-power final decisions, composition and competence of specially created at the Ministry of Justice of Ukraine and its territorial bodies boards for consideration of complaints in the field of state registration. Some peculiarities of appealing against decisions, actions or inaction of state registrars to boards are given, including, the specifics of "collegial" complaints are studied: terms of appeal and obligatory requisites of the document. It is concluded that the alternative nature of appealing against illegal decisions, actions or inaction of state registrars to the boards.

Key words: *state registrars, subjects of state registration, real rights to real estate, decisions, actions and inaction of state registrars, extrajudicial (alternative) appeals, boards for consideration of complaints in the field of state registration.*

Вступ. Аналізуючи особливості, суб'єктний склад та наслідки реформування системи органів державної реєстрації прав, у тому числі запровадження позасудового порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів, слід зазначити, що науковцями не приділялося уваги даній комплексній темі. Є поодинокі публікації працівників органів юстиції та юристів-практиків, що опосередковано стосуються даної тематики, а також наукові праці щодо загальних засад позасудового врегулювання майнових спорів. Наприклад, позасудовим способом вирішення майнових спорів присвячено дисертаційне дослідження О.М. Спектор на тему: «Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів». Також проблематикою досудового (позасудового) врегулювання спорів у загальному вигляді цікавилися такі вчені, як: І.А. Балюк, В.Є. Беляневич, В.А. Кройтор, В.В. Резнікова, М.І. Титов, В.Д. Чернадчук. Корисною та змістовною з точки зору уніфікованого застосування юридичної термінології є наукова стаття Р. Ханік-Посполітак та В. Посполітак, в якій детально досліджується співвідношення понять «досудове», «альтернативне» та «позасудове» врегулювання/вирішення приватноправових спорів. Як слушно зазначають Р. Ханік-Посполітак та В. Посполітак, за своєю сутністю поняття «альтернативне» та «позасудове» вирішення спорів є тотожними (синонімами), натомість ототожнення понять «досудове» врегулювання спорів та «альтернативне» («позасудове») вирішення приватноправових спорів є неправильним [10, с. 42]. Питанням вірного визначення підсудності спорів, що пов'язані з оскарженням рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів, узагальненням правової позиції судів із цього приводу, а також альтернативним способом оскарження

неправомірних реєстраційних дій цікавилися юристи-практики: В.В. Дубовік, М. Луцький, К.В. Потапова. Ураховуючи викладене, вказана наукова стаття має своїм інформаційним підґрунтям переважно нормативно-правові акти, положення яких визначають правове оформлення реформування системи органів державної реєстрації в цілому, а також позасудовий порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності у сфері державної реєстрації.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження причин запровадження та сутнісних особливостей позасудового (адміністративного) порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів прав на нерухоме майно в контексті багаторічного реформування системи органів державної реєстрації.

Результати дослідження. По-перше, зазначимо, що майже кожен громадян України, іноземець або особа без громадянства, що на законних підставах перебувають на території України, на певних правових підставах володіють, користуються або розпоряджаються об'єктами нерухомості. До таких об'єктів належать, зокрема, земельні ділянки, а також об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких неможливе без їх знецінення та зміни призначення, а саме: житлові будинки, будівлі, споруди, а також їх окремі частини, квартири, житлові та нежитлові приміщення – це визначено ч. 1-3 ст. 5 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (далі – Закон) [1]. Власники, користувачі, добросовісні набувачі залежно від обсягу правомочностей, який визначається правовстановлюючим документом, правомірно наділені щодо них невідчужуваними речовими правами. Перелік речових прав щодо нерухомого майна встановлений ст. 4 Закону та Розділом II Цивільного кодексу України. Перелік правовстановлюючих документів закріплено у ст. 27 Закону, однак він не є вичерпним та може визначатися галузевим законодавством. На жаль, як демонструє багаторічна судова практика України, досить розповсюдженою категорією цивільних спорів, що розглядаються судами загальної юрисдикції, є спори із приводу визнання, захисту та оспорування законних майнових прав та інтересів, які виникають між власниками, користувачами, розпорядниками, володільцями об'єктів нерухомого майна. У цьому контексті зазначимо, що певне легальне підтвердження усталеного правового зв'язку особи з конкретним об'єктом нерухомості шляхом внесення відповідних відомостей про вид речового права, назву, реквізити, дату видачі правовстановлюючого документа, про суб'єкта права, обтяження об'єкта нерухомого майна, і, найголовніше, про ідентифікаційні характеристики об'єкта права до уніфікованої інформаційної бази даних дозволить, певною мірою, уникнути великої кількості майнових спорів або (у разі якщо майновий спір вже перебуває на стадії судового розгляду) – дозволить зібрати об'єктивну та достовірну доказову базу щодо доведення належності об'єкта нерухомості певній особі. Саме задля реалізації вищевикладеного в Україні було запроваджено процедуру державної реєстрації. Так, наприклад, Юридична енциклопедія визначає, що державна реєстрація – це письмовий запис або фіксація іншим чином фактів, явищ, відомостей чи певних матеріальних об'єктів із метою їх державного обліку та контролю, засвідчення дійсності й надання їм законного (легітимного) статусу, а також вчинення інших реєстраційних дій [9]. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону державною реєстрацією речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень є офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (далі – ДРРП) [1]. Зазначена процедура легалізації державою правового зв'язку між особою та належним їй на певній правовій підставі об'єктом нерухомості неодноразово змінювалася за складом суб'єктів, уповноважених законодавством на проведення таких дій. Хронологічно до 01.01.2013 державна реєстрація права власності та інших речових прав на об'єкти нерухомого майна, що розташовані на земельних ділянках, проводилася реєстраторами бюро технічної інвентаризації, у подальшому суб'єктами державної реєстрації були визначені районні, міські та міськрайонні управління юстиції, утворені Міністерством юстиції, та нотаріуси (під час вчинення нотаріальної дії). У процесі реформування організаційної структури органів державної реєстрації прав, яка нормативно регламентувалася розпорядженнями Кабінету Міністрів

України від 30.03.2016 № 237-р, 06.04.2016 № 261-р, 20.04.2016 № 304-р, Прикінцевими та перехідними положеннями Закону України «Про внесення змін до Закону та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» від 26.11.2015 № 834-VIII та проводилася у декілька етапів, органи державної реєстрації прав, утворені Міністерством юстиції України в установленому законодавством порядку, з 01.05.2016 припинили свою діяльність із надання послуг у сфері державної реєстрації. Так, на нормативному та організаційному рівнях поступово втілювався в життя процес «децентралізації», тобто передання повноважень із державної реєстрації від районних, міських та міськрайонних управлінь юстиції на місцевий рівень. Таким чином, у процесі реформування було повністю ліквідовано монополію на надання послуг у сфері реєстрації прав на нерухомість та бізнес і з'явилися альтернативні варіанти обрання суб'єкта, до якого можна було б звернутися з приводу проведення державної реєстрації. Також поступово законодавцем, враховуючи масштабне розширення переліку адміністративних послуг та розроблення дієвого механізму їхнього спрощення для пересічних громадян, паралельно втілювалася в життя ідея створення альтернативного адміністративного способу оскарження неправомірних або суперечливих рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів, у тому числі задля того, щоб зменшити навантаження на місцеві загальні суди. Зауважимо, що у відповідності до пп. 2, 3 ч. 1 ст. 6, пп. 2, 3 ч. 1 ст. 10 Закону державну реєстрацію прав уповноважені здійснювати державні реєстратори виконавчих органів сільських, селищних та міських рад, Київської, Севастопольської міської, районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, державні та приватні нотаріуси, а також (у разі накладення/зняття арешту на нерухоме майно під час примусового виконання рішень відповідно до закону) державні та приватні виконавці [1]. Важливо вказати на те, що відносини, які складаються безпосередньо між заявником та державним реєстратором в процесі вирішення питання про можливість чи неможливість легалізації правового зв'язку між особою та об'єктом нерухомого майна регулюються, зокрема, Законом, Порядком державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127, низкою чинних кодифікованих та окремих нормативно-правових актів, які визначають особливості правового статусу конкретних об'єктів нерухомого майна або нормативно регламентують порядок видання та засвідчення правовстановлюючих документів. Державна реєстрація прав проводиться за заявницьким принципом, тобто шляхом звернення заявника до суб'єкта державної реєстрації прав, відповідного центру надання адміністративних послуг або нотаріуса із документами, що підтверджують набуття, зміну або припинення правового статусу особи з конкретним об'єктом нерухомого майна, документом, що посвідчує особу заявника (або якщо комплект документів поданий уповноваженою особою – документом, що посвідчує повноваження представника), та квитанцією про сплату адміністративного збору [3]. При цьому акцентуємо увагу, що державна реєстрація є суворою, нормативно визначеною комплексною процедурою, яка складається з низки послідовних стадій, перелік яких визначено у ч. 1 ст. 18 Закону. Так, у процесі розгляду заяви та документів, поданих для державної реєстрації прав, державний реєстратор може вчинити певні протиправні дії (наприклад, провести реєстраційну дію за неповним комплектом документів; зупинити розгляд заяви для подальшого подання заявником документа, який не є обов'язковим для проведення державної реєстрації; провести реєстраційну дію за наявності зареєстрованої у базі даних ДРРП ухвали суди про заборону вчинення будь-яких реєстраційних дій; порушити вимоги щодо строків пересилання та оформлення реєстраційних справ тощо), а також протиправну бездіяльність, прикладом якої можуть бути, наприклад: невиконання електронних копій документів, поданих для державної реєстрації прав, шляхом їх сканування; невстановлення черговості розгляду заяв, зареєстрованих у базі даних заяв; неперевірення наявності/відсутності судового рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень або неперевірення його за документарною формою та змістом; безпідставне неприйняття рішення у сфері державної реєстрації прав протягом встановленого законодавством строку. Так, вчинення державним

реєстратором свідомих чи необачних дій/бездіяльності із порушенням порядку державної реєстрації може мати наслідком прийняття рішень (про державну реєстрацію прав, зупинення розгляду заяви, зупинення державної реєстрації прав чи відмову у проведенні державної реєстрації прав), які суперечать вимогам чинного законодавства та, у разі виявлення факту порушення вищезазначеної процедури, підлягають скасуванню як такі, що порушують речові права заявника. Крім того, як зазначає К.В. Потапова: «Сьогодні чимала кількість протиправних заволодінь майновими чи корпоративними правами відбувається за свідомою або ненавмисною участю державних реєстраторів. Нерідко насильницьке заволодіння майном чи корпоративними правами має своїм правовим підґрунтям проведення протиправної реєстраційної дії в ДРРП (проведення державної реєстрації переходу права власності на майно на недобросовісного набувача). Звісно, часткова реституція можлива шляхом скасування таких незаконних реєстраційних дій в діючих реєстрах» [8, с. 5]. Отже, враховуючи спрощення порядку надання адміністративних послуг під гаслом комплексних реформ Мін'юсту «Юстиція відкрита для людей» та нагальну потребу постраждалих від рейдерства громадян поновити/захистити конституційні речові права, з 01.01.2016 з'явилася можливість позасудового оскарження протиправних рішень, дій чи бездіяльності державних реєстраторів шляхом звернення до органів юстиції. Так, до 2016 року рішення, дії чи бездіяльність реєстратора можливо було оскаржити лише в судовому порядку. При цьому визначення підсудності такої категорії спорів, що одночасно мали адміністративно-правовий та майновий характер, тривалий час залишалося суперечливим. Наприклад, М. Луцький слушно зазначає те, що якщо предметом спору є не стільки дії та рішення державного реєстратора як суб'єкта, наділеного владно-управлінськими функціями, скільки поновлення права власності позивача на нерухоме майно, то можна констатувати приватноправовий, а не публічно-правовий характер правовідносин [7]. На сьогоднішній день, Велика Палата Верховного Суду у постановках від 20.06.2018 у справі №820/4146/17, від 18.09.2018 у справі №823/235/16, від 29.08.2018 у справі № 807/719/15 звертає увагу, що оскарження рішення про державну реєстрацію, яке є наслідком реалізації сторонами у справі прав на спірне нерухоме майно, підлягає розгляду за правилами господарського чи цивільного судочинства. Вказана теза знайшла своє легальне відображення й у ч.2 ст. 19 ЦПК, в якій визначено таке: «Суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами» [2]. Однак, з огляду на те, що, звертаючись до суду, громадяни витрачають багато часу та грошей, потреба суспільства в появі альтернативного та, що важливо, безкоштовного способу захисту порушених прав у сфері державної реєстрації набула ще більшої актуальності. У результаті було запроваджено нову процедуру оскарження рішень, дій або бездіяльності у сфері державної реєстрації до Міністерства юстиції України або до його територіальних органів. Так, Міністерством юстиції України та Головними територіальними управліннями юстиції в областях України (після ліквідації та реформування організаційної структури Міністерства юстиції України – міжрегіональними територіальними управліннями Міністерства юстиції України) [5] були утворені спеціальні колегіальні органи – колегії (до 09.01.2020 – комісії з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації), які уповноважені розглядати скарги громадян на неправомірні рішення, дії або бездіяльність у сфері державної реєстрації. Колегії з розгляду скарг у сфері державної реєстрації при Міністерстві юстиції України та його територіальних органах діють на підставі відповідних положень. Легальне визначення терміну «колегія» міститься у п. 2 Розділу I положення. Так, Колегія є постійно діючим консультативно-дорадчим органом при Мін'юсті та його територіальних органах, що в межах повноважень здійснює колегіальний розгляд скарг у сферах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань. Колегія складається зі співголів (не менше двох), секретаря та її членів, чисельність яких визначається Мін'юстом чи відповідним територіальним органом [6].

Задля уникнення дублювання повноважень між Мін'юстом та його територіальними органами в аспекті розгляду скарг у сфері державної реєстрації предметну компетенцію даних органів було розмежовано. Так, відповідно до ст. 37 Закону для оскарження рішення, дії або бездіяльності державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації прав можна звернутися до таких органів:

1) Міністерства юстиції України, яким розглядаються скарги на рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав (крім випадків, коли таке право набуто на підставі рішення суду, а також коли щодо нерухомого майна наявний судовий спір) та на рішення, дії або бездіяльність територіальних органів Міністерства юстиції України;

2) територіальних органів Міністерства юстиції України, якими розглядаються скарги на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, на дії або бездіяльність суб'єктів державної реєстрації прав [1]. У Юридичній енциклопедії зазначається, що скарга – це один із видів звернення громадян з вимогою про поновлення прав і захист законних інтересів громадян, порушених діями (бездіяльністю), рішеннями державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, об'єднань громадян, посадових осіб [9]. Аналогічне визначення дається у ч. 4 ст. 3 Закону України «Про звернення громадян». Однак, зазначимо, що скарга, яка подається до відповідних колегій, – це процесуальний документ із конкретними реквізитами, розгляд якого тягне прийняття правозастосовного рішення індивідуального характеру щодо суб'єкта оскарження у формі наказу, отже, вона розглядається в особливому порядку – на колегіальних засіданнях згідно із нормативними вимогами Порядку розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльності державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1128, а не в порядку Закону України «Про звернення громадян». По-перше, зазначимо, що «колегіальна» скарга за структурою, як і позов у будь-якій категорії судових справ, є виключно письмовим документом із зазначенням обов'язкових реквізитів та відомостей, перелік яких зазначено у ч. 5 ст. 37 Закону. Строк їх подачі – 60 календарних днів із дня прийняття державним реєстратором рішення, яке оскаржується, або з дня, коли скажник дізнався про порушення його прав через неправомірні діяння державних реєстраторів. Дотримання строку подання скарги є дуже важливим. Якщо скажники пропустили цей строк, то, відповідно, така скарга не буде прийматися до розгляду по суті, тобто на стадії попереднього дослідження скарги на дотримання формальних вимог щодо строків оскарження та реквізитів спеціалістами відповідних відділів забезпечення діяльності комісії Управління державної реєстрації при Міністерстві юстиції України або територіальних органах буде прийняте рішення про відмову у задоволенні скарги без її подальшого розгляду по суті, що унеможливить дослідження членами колегії вивчення фабули самої справи. Засідання колегій за процесуальною формою схоже на судові засідання, адже характеризуються змагальністю сторін (скажника та суб'єкта оскарження) у наданні доказів на підтвердження аргументів та правової позиції, можливістю сторін давати пояснення на засіданнях колегій особисто або через представників, фіксуванням ходу засідання протокольним секретарем колегії, який є його постійним членом та відповідає за сповіщення сторін та зацікавлених осіб про дату й місце проведення засідання та організаційно-документарне забезпечення роботи колегії [4]. По-друге, зазначимо, що найголовнішим при підготовці скарги є належне обґрунтування скажником своїх вимог. Суб'єкт права на подання відповідної скарги повинен навести переконливі докази на підтвердження протиправного характеру рішення, дії або бездіяльності державного реєстратора, дій або бездіяльності суб'єкта державної реєстрації прав. За результатами звернення до колегії вимоги скажника можуть бути задоволені Міністерством юстиції або територіальними органами (залежно від їх компетенції) повністю або частково шляхом прийняття рішень, які відновлюють права скажника, наприклад, скасування рішення про відмову у державній реєстрації та її проведення, застосування передбачених Законами України санкцій до державного реєстратора або суб'єкта державної реєстрації прав (у вигляді тимчасового блокування ключів доступу до ДРРП, анулювання такого доступу, складання протоколу про адміні-

стративне правопорушення за ст. 166-11, 166-23 Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших превентивних й компенсаторних заходів, перелік яких визначений у ч.6 ст. 37 Закону та п.15 Порядку № 1128).

Висновки. На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що створення колегій з розгляду скарг у сфері державної реєстрації є відносно інноваційним та ефективним способом захисту та поновлення порушених прав у сфері державної реєстрації, конкурентоспроможною альтернативою звернення до суду загальної юрисдикції, потреба у запровадженні якої була обумовлена комплексним багаторічним реформуванням органів юстиції в контексті спрощення системи надання адміністративних послуг пересічним громадянам, нагальною потребою у зниженні навантаження на суди, а також певним поширенням «рейдерських схем» із протиправного заволодіння майновими правами на нерухомість, що реалізовувалися шляхом використання відомостей реєстрів. Позитивними аспектами звернення до колегії задля оскарження спірних рішень, дій чи бездіяльності у сфері державної реєстрації є: колегіальність прийняття рішень, змагальність сторін спору, компетентний склад колегії із вузькопрофільних фахівців галузей нотаріату та державної реєстрації, оперативність, неупередженість та гарантованість безкоштовного звернення до неї будь-якої особи, яка вважає, що її права в сфері державної реєстрації було порушено.

Список використаних джерел:

1. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України від 01.07.2004. № 1952–IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553 (зі змінами).
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
3. Порядок державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1127. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 721 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 553).
4. Порядок розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.2015 № 1128. *Офіційний вісник України*. 2016. № 2. Ст. 750 (зі змінами).
5. Деякі питання територіальних органів Міністерства юстиції: постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2019 № 870. *Офіційний вісник України*. 2019. № 84. Ст. 252.
6. Про затвердження Положення про Колегію з розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного реєстратора, суб'єктів державної реєстрації, територіальних органів Міністерства юстиції : наказ Міністерства юстиції України 09.01.2020 № 71/5. *Офіційний вісник України*. 2020. № 3. Ст. 348.
7. Луцький М.В. Спори про оскарження рішень держреєстраторів: до якого суду звертатись? *Юридична Газета online*. 2019. URL : <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/spori-pro-oskarzhennya-rishen-derzhreestroriv-do-yakogo-sudu-zvertatis.html>.
8. Потапова К.В. Способи боротьби органів юстиції з рейдерством як негативним соціальним явищем. *Правовий гарант*. 2019. № 02(31). С. 5.
9. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 2 : Д – Й. 744 с. ISBN 966-7492-00-8. URL : <https://cyclp.com.ua/content/view/1040/58/1/5/#10262>.
10. Ханік-Посполітак Р., Посполітак В. Досудове, альтернативне, позасудове врегулювання/вирішення приватноправових спорів: співвідношення понять. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 38–44. URL : <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/1/8.pdf>.

